

Hof Amsterdam 7 maart 2023

ECLI:NL:GHAMS:2023:542 (Anne Frank Fonds/Anne Frank Stichting)

Zie ook IER 2023/24, m.nt. J.M.B. Seignette

Geschil over publicatie op website van delen van dagboek Anne Frank die in het buitenland publiek domein zijn maar in Nederland nog auteursrechtelijk beschermd. Beschikbaarstelling op een .org website met geo-blocking waardoor toegang met een Nederlands IP adres niet mogelijk is, leidt niet tot beschikbaarstelling in Nederland. De Vereniging heeft voldoende maatregelen getroffen.

1 Het geding in hoger beroep

Partijen zullen hierna ook het Fonds, de Stichting, de KNAW en de Vereniging worden genoemd. Geïntimeerden worden samen ook de Stichting c.s. genoemd.

Het Fonds is bij dagvaarding van 14 februari 2022 in hoger beroep gekomen van een vonnis van de voorzieningenrechter in de rechtbank Amsterdam van 1 februari 2022, in kort geding onder bovengenoemd zaak-/rolnummer gewezen tussen het Fonds als eiseres en de Stichting c.s. als gedaagden.

[...]

2 Zaak in het kort

Dit kort geding gaat over de vraag of de door het Fonds gevorderde maatregelen moeten worden getroffen tegen de editie van het dagboek van Anne Frank zoals die op de website van de Vereniging is gepubliceerd. Het Fonds vordert onder meer een bevel om de publicatie van de manuscripten te staken althans de website zodanig in te richten dat deze ook met een VPN of een proxydienst in Nederland voor het publiek niet toegankelijk zijn. Voor de beslissing is in het bijzonder van belang of de Vereniging met die beschikbaarstelling op de website een mededeling aan het publiek in Nederland doet, ondanks de geo-blocking. Het hof oordeelt van niet; er zijn voldoende maatregelen getroffen.

3 De feiten

[...]

3.7. Het Fonds heeft bij de rechtbank Amsterdam een bodemprocedure ahangig gemaakt en gevorderd, kort gezegd, de Stichting en de KNAW te verbieden inbreuk te maken op de auteursrechten van het Fonds. Op 23 december 2015 is in die zaak een vonnis gewezen (ECLI:NL:RBAMS:2015:9312). Dat vonnis heeft tussen de daarbij betrokken partijen inmiddels gezag van gewijsde. Uit rov. 4.3.3 van dat vonnis volgt dat in Nederland de auteursrechten van het Fonds op (delen van) het werk van Anne Frank pas vervallen per 1 januari 2037.

[...]

3.8. Op 28 september 2021 hebben de Stichting en het Huygens ING beide een persbericht doen uitgaan met de titel:

Manuscripten Anne Frank voor het eerst integraal digitaal ontsloten.

In het persbericht staat onder meer:

De Vereniging voor Onderzoek en Ontsluiting van Historische Teksten lanceert een nieuwe wetenschappelijke online editie van alle manuscripten van Anne Frank. Voor het eerst worden de oorspronkelijke manuscripten waarmee Anne Frank hoopte een beroemd schrijfster te worden, integraal online getoond en ontsloten binnen een historisch kader.

Het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING) onderzocht in samenwerking met de Anne Frank Stichting Anne Franks dagboeken, haar eigen bewerking daarvan tot een 'roman van het Achterhuis', haar verhaaltjes en andere teksten. Deze zijn bijeengebracht in deze editie, voorzien van historische achtergronden en vergelijkende analyses. (...)

De Anne Frank Stichting nam het initiatief voor deze nieuwe editie, onderzocht de historische context van de manuscripten en

stelde veel van het beeldmateriaal ter beschikking. Het onderzoek van het Huygens ING en de Anne Frank Stichting leidde niet alleen tot nieuwe inzichten, maar ook tot een innovatieve digitale editie die onderzoekers en liefhebbers een fascinerend beeld geeft van de manier waarop Anne Frank haar teksten heeft geschreven en herschreven.

(...)

Auteursrecht

Omdat in Nederland het auteursrecht op een aantal teksten van Anne Frank nog niet is vervallen, heeft een deel van het onderzoek, zoals de transcripties van de dagboeken van Anne Frank in België plaatsgevonden. In Nederland is de online editie niet in te zien. In zo'n zestig landen waar dit auteursrechtelijk wel kan, zoals in België, Duitsland en de Nederlandse Antillen, is deze editie wel voor iedereen online toegankelijk: www.annefrankmanuscripten.org.

Door middel van geo-blocking wordt de beschikbaarheid tot die landen beperkt. Later wordt ook een Engelstalige versie van deze editie toegankelijk in de landen waar dat auteursrechtelijk kan.

De online publicatie wordt verzorgd door de Vereniging voor Onderzoek en Ontsluiting van Historische Teksten (...).

3.9. Eind september 2021 zijn de resultaten van het door de Stichting en het Huygens ING verrichte wetenschappelijk onderzoek, alsmede de brondocumenten, gepubliceerd op de website <http://www.annefrankmanuscripten.org>. Op de website is het volledige transcript van de wetenschappelijke editie gepubliceerd. De Vereniging is houder van de domeinnaam van deze website. Zij is tevens opdrachtgever voor de hosting van de website. Voor toegang tot de publicatie hoeft niets te worden betaald. In het colofon van de website staat onder meer:

Deze editie van de manuscripten van Anne Frank is totstandgekomen onder auspiciën van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Koninklijke Nederlandse

Academie van Wetenschappen) en de Anne Frank Stichting.

Deze publicatie wordt verzorgd door de Vereniging voor Onderzoek en Ontsluiting van Historische Teksten (...).

Indien de website vanuit Nederland wordt bezocht volgt de mededeling:

Access denied
(...)

Het spijt ons...

- Deze website is vanuit uw land niet toegankelijk.
- De wetenschappelijke online editie van de manuscripten van Anne Frank kan om auteursrechtelijke redenen niet in alle landen beschikbaar worden gemaakt.

(...)

3.10. Indien de website www.anne-frankmanuscripten.org vanuit een land wordt bezocht waar de auteursrechten op de werken van Anne Frank zijn vervallen (een zogenaamd Publiek Domeinland of PD-land) volgt de mededeling:

Toegangscheck (...)

De wetenschappelijke online editie van de manuscripten van Anne Frank is om auteursrechtelijke redenen niet in alle landen beschikbaar gesteld. Deze editie is alleen toegankelijk vanuit de volgende publiek domeinlanden, waar deze beperkingen niet gelden:

[volgt een lijst van 57 landen, opm hof]

Door hieronder op 'ja' te klikken verklaart u dat u deze website raadpleegt vanuit één van de bovenstaande publiek domeinlanden. Indien de op die manier afgelegde verklaring vals is, omzeilt u beveiligingsmaatregelen waardoor u mogelijk auteursrechtinbreuk pleegt, en bent u daarvoor aansprakelijk.

Onder deze tekst bevindt zich een groen en een rood vlak, waarvan er één moet worden aangeklikt. De tekst in het groene vlak luidt:

Ja, ik raadpleeg de website vanuit een van de bovenstaande publiek domeinlanden.

De tekst in het rode vlak luidt:

Nee, ik benader de website vanuit een ander land.

Alle mededelingen worden ook in de Engelse taal weergegeven.

[...]

4 Beoordeling

[...]

Mededeling aan het publiek

4.4. Vast staat dat er drie versies van het dagboek van Anne Frank bestaan, versies A, B en C. Versie C is vanaf 1947 op de markt. Delen van versies A en B zijn pas in 1986 gepubliceerd. Hoewel tussen partijen in geschil is hoe groot die delen zijn staat wel vast dat deze, in Nederland, ingevolge het overgangsregime van art. 51 Aw, nog tot 2037 auteursrechtelijk beschermd zijn en dat de auteursrechten daarop toekomen aan het Fonds. In veel andere landen zijn de teksten van de drie versies niet langer auteursrechtelijk beschermd, omdat de termijn daarvoor is verstreken in 2016 (70 jaar na de dood van Anne Frank). Deze landen worden door partijen PD (publiek domein)landen genoemd.

Dit verschil brengt mee dat ervan moet worden uitgegaan dat een mededeling aan het publiek in de PD-landen geen inbreuk maakt op het auteursrecht van het Fonds, maar dat een mededeling aan het publiek in Nederland van de complete teksten van de drie versies inbreuk maakt op de auteursrechten van het Fonds voor zover het gaat om de tot de versies A en B behorende, nog beschermde delen. Daarover zijn partijen het op zichzelf ook eens.

4.5. Partijen verschillen van mening over de vraag wat de auteursrechtelijke situatie in België is. Dit hof dient zich, als kort gedingrechter, te richten naar de te verwachten beslissing van de rechter die zich over de bodemzaak buigt. Dat kan in dit geval, gelet op de omstandigheid dat aan hem verklaringen voor recht voor alle landen van de Unie voorliggen, de rechter in Antwerpen zijn. Op dit moment is echter naar voorlopig

oordeel van het hof het in de Belgische procedure te wijzen vonnis niet van wezenlijk belang voor de in dit geschil te nemen beslissingen, nu vast staat dat het auteursrecht in een groot aantal landen is vervallen en publicatie in ieder geval daar is toegestaan, terwijl het hier gaat om de mededeling aan het publiek in Nederland. Een eventuele inbreuk in België is dus in zoverre niet van belang. Onduidelijk is in hoeverre de Belgische rechter zich specifiek over de situatie in Nederland zal buigen. De gestelde belangen van het Fonds bij een spoedige beslissing staan overigens in de weg aan het afwachten van het Belgische vonnis.

4.6. Naar de kern genomen komen de stellingen van het Fonds erop neer dat de Stichting c.s. de integrale tekst (van alle versies) van het dagboek in feite in Nederland publiceert, maar dan via een omweg, omdat de website in wezen op Nederland en het publiek aldaar gericht is. De juistheid van dat standpunt is echter niet aannemelijk geworden. Het hof licht dat hierna toe.

4.6.1 Nu het auteursrecht binnen de Europese Unie niet volledig geharmoniseerd is moet als gegeven worden aanvaard dat de auteursrechtelijke situatie per lidstaat verschillend kan zijn en in dit geval ook is. Partijen zijn het erover eens dat belangstelling voor de dagboeken niet beperkt is tot Nederland. In België wordt door middel van de publicatie op de website een mededeling aan het publiek gedaan.

4.6.2 Dat er voor die publicatie belangstelling vanuit Nederland zou zijn was voor de Vereniging (en voor de Stichting en KNAW) voorzienbaar en zij hebben dat ook voorzien. De Stichting c.s. hebben zich voorts gerealiseerd dat kennisname van de website vanuit Nederland eenvoudig mogelijk zou zijn, en dat de mededeling aan het publiek in Nederland die daarin besloten zou liggen niet toegelaten is. Om die reden hebben zij geo-blocking toegepast, een techniek die speciaal bedoeld is om barrières op te werpen in gevallen als dit, waar een territoriale afgrenzing nodig is. De Advocaat Generaal Szpunar heeft in zijn conclusie in de zaak Go4yu (C-423/21, ECLI:EU:C:2022:818) in met

name paragrafen 35-39 beschreven hoe de stand van het Unierecht is waar het gaat om geo-blocking. Hij ziet onder ogen dat geografische blokkeringen omzeild kunnen worden, maar meent dat dit er niet toe leidt dat het beschermde werk dan in het geblokkeerde gebied aan het publiek wordt medegedeeld, want een dergelijke conclusie zou het territoriaal beheer van auteursrechten op het internet onmogelijk maken. De wil van de entiteit die de mededeling aan het publiek verricht – in dit geval de Vereniging, samen met de Stichting en de KNAW – zoals die blijkt uit de toegepaste technische waarborgen, bepaalt tot welk publiek de mededeling is gericht. Dat is slechts anders als opzettelijk een ondoeltreffende geografische toegangsblokkering wordt toegepast. Of die uitzondering zich voordoet is een feitelijke kwestie die door de nationale rechter moet worden beslist, aldus de AG.

4.6.3 Anders dan het Fonds verdedigt is de casus die voorligt in de zaak Go4yu niet zodanig verschillend van de onderhavige dat de algemeen ingeklede lijn van de AG in dit geval niet van belang is; die lijn is voor een groot deel gebaseerd op gevestigde Unierechtelijke jurisprudentie in uiteenlopende gevallen. Dat de AG geen bijzondere aandacht besteedt aan het hoge beschermingsniveau waarop de rechthebbenden aanspraak kunnen maken doet daaraan niet af, dat is reeds verdisconteerd in EU-richtlijn 2001/29 en de bedoelde rechtspraak.

Dit hof verenigt zich met de hiervoor weergegeven benadering van de AG, en dient dus te beslissen of de door de AG genoemde uitzondering, een opzettelijk ontoereikende blokkering, zich hier voordoet. Daarbij gelden de beperkingen die eigen zijn aan een kort geding procedure, die geen ruimte biedt voor deskundigenberichten of bewijslevering.

4.6.4 Het Fonds wijst ter adstructie van zijn stelling dat deze site in werkelijkheid gericht is op een publiek in Nederland op diverse uitingen in de pers, op de omstandigheid dat het gaat om een Nederlandstalige site en op de door de deurwaarder bevestigde eenvoudige, legale wijze waarop de geo-blokkade kan worden omzeild.

Die argumenten volstaan niet. In de persuitingen waarop het Fonds zich beroept is steeds uitdrukkelijk vermeld dat kennisname vanuit Nederland juist niet is toegestaan, vanwege de auteursrechtelijke bescherming die hier nog geldt.

De site voert geen .nl domeinnaam. De originele teksten van Anne Frank zijn in het Nederlands, zodat daaraan geen aanwijzing in welke zin dan ook kan worden ontleend. Voor het overige taalgebruik geldt, dat in België Nederlands één van de officiële talen is, die door miljoenen mensen wordt gesproken.

Ter beveiliging volstaat geo-blocking in beginsel, op de door de AG genoemde gronden, hoewel deze maatregel te omzeilen valt. Dat dit de deurwaarder eenvoudig lukte doet daaraan niet af. In dit geval is op de site is naast de geoblokkade bij wijze van extra belemmering ook een door de gebruiker in te vulen verklaring opgenomen. Als een Nederlandse gebruiker die naar waarheid invult wordt hem toegang tot de site geweigerd (zie rov. 3.10 hiervoor). Dat versterkt de territoriale afscherming. Verder is ter zitting toegelicht dat gebruik gemaakt wordt van een zelflerend systeem waardoor, kort gezegd, URL's die worden gebruikt voor omzeiling aan de geblokkeerde adressen worden toegevoegd, en dat bij het beheer van de geo-blocking gebruik wordt gemaakt van Cloudflare, dat *state of the art* is en wordt toegepast door grote, gerenommeerde bedrijven voor hun geo-blocking; een van de door het Fonds genoemde extra mogelijkheden tot betere beveiliging is ingezet (GeoLP2 van Maxmind). Daarmee is voldoende aannemelijk dat een serieuze geo-blocking is beoogd en geëffectueerd.

4.6.5 Het Fonds wijst nog op de voorgeschiedenis tussen hemzelf, de Stichting en de KNAW, het brievenbus-karakter van de Vereniging, die in feite als stroman gebruikt zou worden, het financieringsprobleem van de Stichting, de actieve rol van de Stichting c.s., nu zij hebben bepaald welke documenten zij publiceren, de op Nederland gerichte sponsoring en de hint voor omzeiling in het persbericht.

Ook deze argumenten volstaan naar voorlopig oordeel van het hof niet. De voorgeschiedenis tussen partijen wordt, wat de dagboeken betreft, niet gekenmerkt door inbreuken zijdens de Stichting of de KNAW en de Vereniging bestaat pas sinds kort. Dat niet slechts de Vereniging maar ook de Stichting en de KNAW betrokken zijn bij de publicatie op de website is weliswaar aannemelijk, maar doet niet ter zake. Dat de Vereniging mede met het oog op deze publicatie is opgericht is evenmin van voldoende betekenis. Dat het persbericht landen noemt van waaruit de site wel, zonder inbreuk, te benaderen is behoeft niet als hint te worden opgevat, maar kan ook informatieverstrekking inhouden. Dat de Stichting een financieringsprobleem heeft en/of sponsors gebruikt die zich met name op Nederland richten is, wat daarvan zij, niet relevant voor de vraag of de daadwerkelijk toegepaste blokkering opzettelijk ontoereikend is.

4.6.6 Per saldo is dus voorshands geen sprake van opzettelijk ontoereikende geo-blocking en volstaan de afschermingsmaatregelen, zodat geen mededeling aan het publiek in Nederland wordt gedaan en dus geen inbreuk op de auteursrechten van het Fonds wordt gepleegd. Dat brengt mee, dat geen deugdelijke grond bestaat voor een bevel als onder 1 gevorderd.

De stelling van het Fonds dat geen recht bestaat om onderzoek op internet te publiceren, waar ook bijvoorbeeld gebruik gemaakt kan worden van de terminals op universiteiten en bibliotheken is op zichzelf niet onjuist, maar in het kader van dit auteursrechtelijke geschil niet relevant. Het hof acht immers inbreuk op de auteursrechten van het Fonds in Nederland niet aannemelijk, zodat het aan de eventuele wetenschapsexceptie niet toekomt.

4.7. Een belangenafweging maakt de uitkomst niet anders. Alle partijen hebben financiële en niet-financiële belangen. De belangen van het Fonds leggen tegenover die van de Stichting c.s. onvoldoende gewicht in de schaal. Het absolute karakter van het auteursrecht brengt niet mee dat de enkele kans dat, ondanks afdoende afschermingsmaatregelen, toch inbreuk wordt gemaakt volstaat voor een bevel tot het staken

van de publicatie op de website. Ook de niet onderbouwde, maar op zichzelf plausibele omstandigheid dat het Fonds exclusieve licentierechten op gebruik van het beschermde materiaal in Nederland aan een uitgever heeft gegeven is niet een zodanig belang dat dit in de gegeven omstandigheden een dergelijk bevel zou rechtvaardigen.

[...]

4.13 Grief 22 ziet op de proceskostenbegroting en komt erop neer dat de voorzieningenrechter het Fonds hoogstens had kunnen veroordelen tot betaling van eenmaal het indicatietarief, voor alle drie de gedaagde partijen samen. Bij toepassing van de Indicatietarieven in IE-zaken wordt slechts afgeweken van de liquidatietarieven ter bepaling van de toe te kennen vergoeding voor advocatensalaris, niet van de algemene systematiek van de proceskostenveroordeling. Die houdt in dat, als drie gedaagden separaat verweer voeren, met eigen advocaten, zij bij afwijzing van de vordering elk aanspraak hebben op een proceskostenveroordeling die recht doet aan hun positie. Nu de proceskosten van de Vereniging en de KNAW onderbouwd waren, net als die van de Stichting, hadden zij dus elk aanspraak op vergoeding van advocatensalaris volgens het indicatietarief.

Slotsom en proceskosten

4.14. Alle grieven falen en de vermeerdere eis wordt afgewezen. Het vonnis waarvan beroep zal worden bekrachtigd.

4.15. Het Fonds zal als in het ongelijk gestelde partij worden verwezen in de kosten van het geding in hoger beroep. De proceskosten in dit appel zullen evenzeer met inachtneming van de indicatietarieven worden vastgesteld, op dezelfde wijze als in eerste aanleg. Nu de Stichting c.s. hebben betoogd dat zij de BTW niet kunnen verrekenen, hetgeen gelet op hun rechtsvorm en activiteiten voor de hand ligt en ook niet concreet is weersproken, dienen de

salariskosten te worden vermeerderd met de BTW ingevolge punt 3 van die tarieven.

5 Beslissing

Het hof:
bekrachtigt het vonnis waarvan beroep; veroordeelt het Fonds in de kosten van het geding in hoger beroep, tot op heden aan de zijde van de Stichting begroot op € 783 aan verschotten en € 25.000, te vermeerderen met BTW, voor salaris, en vermeerderd met de wettelijke rente indien deze kosten niet binnen veertien dagen na heden zijn voldaan;
aan de zijde van KNAW begroot op € 783 aan verschotten en € 25.000 te vermeerderen met BTW, voor salaris en vermeerderd met de wettelijke rente indien deze kosten niet binnen veertien dagen na heden zijn voldaan;
aan de zijde van de Vereniging begroot op € 783 aan verschotten en € 25.000 te vermeerderen met BTW voor salaris en vermeerderd met de wettelijke rente indien deze kosten niet binnen veertien dagen na heden zijn voldaan;

[...]

Noot

Het Anne Frank Fonds en de Anne Frank Stichting voeren al jarenlang een hevige strijd met elkaar over de rechten rondom Anne Frank en haar dagboek, die heeft geresulteerd in rechtszaken in verschillende landen. De meest recente uitspraak in deze saga gaat over de online publicatie van alle manuscripten van Anne Frank. Een deel van deze manuscripten is pas in 1986 voor het eerst gepubliceerd. Naar oud recht (voor 1995) gold voor postuum gepubliceerde werken een beschermingsduur van 50 jaar volgend op het jaar van eerste publicatie van het werk.¹ Dat betekent dat het auteursrecht op deze gedeelten van het werk van Anne Frank in Nederland voortduurt tot eind 2037. In veel andere landen geldt deze afwijkende termijn voor postuum gepubliceerde werken niet. Dat betekent dat de

manuscripten in (in ieder geval) 57 landen publiek domein zijn. Het Anne Frank Fonds heeft van Otto Frank de auteursrechten op de werken van Anne Frank overgedragen gekregen.

De Anne Frank Stichting heeft de manuscripten van Anne Frank op een website gepubliceerd, en op deze website een geoblokkade toegepast. Hierdoor krijgt een bezoeker met een Nederlands IP-adres de melding dat de website niet toegankelijk is. Een dergelijke geoblokkade is echter vrij gemakkelijk te omzeilen door een (gratis) VPN-verbinding te gebruiken. Daarnaast gaat het blijkens het arrest om een Nederlandstalige website en is de sponsoring van de website op Nederland gericht.

De kernvraag in deze zaak is of het publiceren van een werk op een website met een geoblokkade voor een bepaald land, ertoe leidt dat er alsnog een mededeling aan het publiek in het betreffende land wordt verricht, nu een dergelijke blokkade vrij gemakkelijk omzeild kan worden met een VPN-verbinding. Over dezelfde vraag boog advocaat-generaal bij het HvJEU Szpunar zich in 2022 in de zaak *Grand Production*.² Szpunar stelde in zijn conclusie vast dat geoblokkades inderdaad gemakkelijk kunnen worden omzeild, maar overweegt dat het alternatief ook geen goede oplossing is. Als een werk ondanks een geoblokkade moet worden geacht te zijn medegedeeld aan het betreffende publiek, kan een werk altijd alleen maar aan het gehele wereldpubliek worden medegedeeld, en wordt territoriaal rechtenbeheer op het internet onmogelijk. Szpunar acht in plaats daarvan de wil van de rechthebbende die de oorspronkelijke mededeling verricht doorslaggevend. Indien uit de technische maatregelen blijkt dat het niet de bedoeling is om een bepaald publiek te bereiken, vindt er geen mededeling aan dat publiek plaats. Dit is slechts anders indien er opzettelijk een ondoeltreffende geografische toegangsblokkering wordt toegepast.

1 Art. 38 lid 2 Auteurswet geldend tot 1 juli 1995, op grond van het overgangs-

recht van art. 51 Auteurswet blijft deze termijn van toepassing.

2 Concl. A-G Szpunar 20 oktober 2022, ECLI:EU:C:2022:818 (*Grand Production*).

Het hof Amsterdam verwijst naar deze conclusie van Szpunar en volgt die. De vraag is wel of de onderhavige situatie één op één vergelijkbaar is met de casus in *Grand Production*. In laatstgenoemde zaak ging het immers om werken die met toestemming van de rechthebbenden in een ander territorium openbaar waren gemaakt, terwijl het in de onderhavige zaak gaat om werken die in andere landen in het publiek domein zijn, zodat er van de wil van de rechthebbende geen sprake kan zijn. Hoe dan ook concludeert het Hof onder verwijzing naar Szpunar dat er in beginsel geen mededeling aan het publiek in

Nederland plaatsvindt. Van een opzettelijk ontoereikende blokkering is volgens het Hof ook geen sprake, de geoblocking methode is volgens het hof *state of the art*.

Het hof acht tenslotte niet doorslaggevend dat het gaat om een Nederlandse website met op Nederland gerichte sponsoring. Uit het arrest (of het eerdere vonnis) kan niet worden opgemaakt wat voor sponsoring hier wordt bedoeld. Indien het gaat om op het Nederlandse publiek gerichte advertenties op de website, zou dat mijns inziens wel een duidelijke aanwijzing zijn dat

het de bedoeling is dat de website zich op Nederland richt, maar mogelijk gaat het om een ander soort sponsoring.

De prejudiciële vragen in de zaak *Grand Production* zijn na publicatie van de conclusie van Szpunar ingetrokken, dus we zullen niet weten of het Hof van Justitie zijn conclusie zou hebben gevolgd. In de Anne Frank zaak is er cassatieberoep ingesteld, dus misschien dat dit vraagstuk via de Hoge Raad alsnog aan het Europese Hof wordt voorgelegd

Marijn Kingma